

Till bords med Ibsen

Anförande vid lanseringen av den nya digitala Ibsenutgåvan, 17 september 2011, Oslo universitet.

Mats Dahlström, docent vid Högskolan i Borås, Sverige samt ledamot av styrelsen för Svenska Vitterhetssamfundet.

En stor vetenskaplig textutgåva stärker symbolvärdet i det utgivna författarskapet. Utgåvan sätter en kvalitetsstämpel och reser så att säga en katedral till författarskapets ära. Den gör dokument till monument. Men den vetenskapliga utgåvans viktigaste funktion förblir att ändå förmedla texter – mellan medier, kulturer och generationer av läsare.

Många inom textutgivning betraktar Norge som Skandinaviens spjutspets inom digitala utgåvor och arkiv, både på bredden, på djupet, eller båda i kombination. Till exempel tillämpade Henrik Ibsens Skrifter (HIS) redan tidigt kodsystemet Text Encoding Initiative, en dialekt av XML – och detta under en period när framtiden för de då helt unga teknikerna XML och TEI ansågs som högst oviss.

Norsk digital textutgivning har också bidragit till att många utgivare i Skandinavien inte längre ser en digital utgåva som ett trevligt litet bonustillägg till den tryckta utgåvan, med enkel sökfunktion och aptitliga illustrationer, utan som det *primära* stadiet, med en tryckt utgåva som en särskild vy, projicerad från det digitala arkivet. Som den danske textkritikern Johnny Kondrup föreslår, kan vi tala om tre typer av digitala utgåvor i Skandinavien:

1. de som ursprungligen haft den tryckta boken som primärt mål, men som ändrat policy och därför digitaliserat de redan tryckta utgåvorna (i Sverige t.ex. August Strindbergs samt Carl Jonas Love Almqvists Samlade verk),

2. de som från början är tänkta som hybridutgåvor med både digitala och tryckta utgåvor i någon form av samspel (t.ex Søren Kierkegaards Skrifter respektive HIS),
3. och utgåvor med digital publicering som det primära målet (t.ex. Zacharias Topelius Skrifter i Finland, Selma Lagerlöf-arkivet i Sverige, Grundtvigutgåvan i Danmark samt Holbergutgåvan i Danmark och Norge).

Jag har förstått att det uppstått diskussion här i Norge om hela Ibsenutgivningen, om dess kostnader och om det faktum att den digitala utgåvan – eller snarare *arkivet* – lanseras publikt först nu när den tryckta utgåvan i 33 band är färdigställd efter 13-14 år. Säkert har en och annan också syrligt poängterat den tid projektet tagit och kommer att ta.

Jag vet för lite om diskussionen för att riktigt vilja lägga mig i den, men vill ändå påminna om några omständigheter:

1. för det första tar stora textkritiska nationalutgåvor lång tid. 13 år kan vara en evighet. Men för ett monumentbygge är det egentligen normalt, kanske till och med "hurtigt". Runebergutgåvan i Finland tog flera decennier. Almqvistutgivningen har hållit på snart 20 år och mer än hälften av de planerade volymerna återstår att producera. Kierkegaardutgivningen har haft den kanske starkaste budgeten av alla skandinaviska projekt och den har hållit på i snart 20 år. Den svenska nationalupplagan av August Strindbergs samlade skrifter drogs igång 1979. Den är efter 32 år inte klar.
2. för det andra *är* utgivningsprojekt kostsamma. Forskning och kvalitet kostar. Motsvarande projekt i Skandinavien ligger normalt på en budget på mellan 90 och 110 miljoner kronor – och detta *exklusive* den digitala utgåvan.
3. för det tredje låter sig projekt av det här slaget sällan genomföras utan att förlagsvärlden involveras med sina ekonomiska muskler. Och där är det ekonomiskt mindre rationellt att först låta ett öppet digitalt arkiv tillgängliggöras och flera år senare trycka en kostsam utgåva som bygger på arkivet och då hoppas få köpare

4. för det fjärde kan det för en utomstående förefalla som en enkel, snabb och billig affär att bara "lägga ut" den digitala utgåvan som något slags fotokopierad version av den tryckta utgåvan. Men detta är ingen digitaliserad spegel av en tryckt utgåva. Och kostnaderna för att skapa digitala faksimil samt elektroniska, kvalitetssäkrade och kodade texter underskattas ofta. För att inte tala om arbetet med att bygga, underhålla, utveckla och bevara en bra webbplats för det digitala materialet.

Den digitala utgåva som visas här idag är ofärdig. Samtidigt vill jag påstå att den här "ofärdigheten" är det egentliga – kanske rentav *optimala* - tillståndet hos en digital utgåva. Den skall aldrig bli helt färdig. En digital utgåva som inte underhålls och utvecklas är en död utgåva. Om Woody Allen vore textkritiker skulle han säga att en digital utgåva är som en haj, den måste ständigt simma för att överleva.

Det är mycket som stöder Ibsenutgivningens val att producera både en tryckt och en digital utgåva. De tryckta volymerna är synliga, stabila, uniforma och ger kanske en mer kongenial form för de användare som vill sjunka in i en sekventiell läsning av Ibsens text.

Detta till trots finns det en sådan här dag anledning att påminna oss de styrkor som en digital utgåva kan ha gentemot sin analoga bokkusin. De är många, och flera styrkor visar sig under demonstrationen som följer efter detta. Låt mig poängtera bara några styrkor som inte alltid lyfts fram.

- den digitala utgåvan kan tillgängliggöra flera olika **versioner** och varianter i stället för att som i bokform ofta behöva välja ut en på bekostnad av de andra. Versioner och varianter kan skiktas i lager av olika detaljgrader, och vi användare kan röra oss mellan dessa lager efter behov, kompetens och lust
- dess innehåll är **flexibelt, dynamiskt, anpassningsbart**. En digital utgåva är ofta snarast ett arkiv eftersom den kan rymma flera olika utgåvor, alltså målgruppsanpassade visningar av data ur det digitala arkivet (t.ex. lästexter för skolelever eller en redovisning av samtliga textvarianter för specialisten)

- den kan låta användare **interagera** med, bidra till och redigera befintligt innehåll. Samtida och framtida forskare, lärare och andra intresserade kan skapa tematiska vandringsleder genom det digitala arkivet. Själva aktiviteten hos utgivare, forskare, läsare och andra användare blir en del av själva arkivet.

Innovativa tekniker och metoder utvecklas inom digitalisering och digital humaniora, och blir allt bättre på att låta oss granska gamla välbekanta objekt genom nya linser. Till exempel kan digital fotografering och skanning med hjälp av 3D, röntgen och multispektral analys blottlägga lager av dokumentets text som hittills varit osynliga för det nakna ögat.

Om den digitala utgåvan är **öppen**, helst byggd på öppen källkod och länkade data, är den också öppen för att importera och exportera data, resurser och tekniska lösningar med andra liknande projekt. Textutgivare behöver då inte själva bygga allting från grunden. Jag vet att de som arbetar med HIS inte är främmande för att arbeta på det sättet. HIS har ju själv ärvt data från tidigare projekt och kunnat jobba vidare på det.

Men symptomatiskt nog brukar resultatet av ett utgivningsprojekt betecknas som en slutprodukt, en "färdig" enhet som överlämnas till användaren.

Kanske borde vi avstå från beteckningen "slutprodukter" och i stället tala om "startprodukter" eller "redskap"? Jag tror utgivare bör lägga mer kraft på att *visa* användarna vad de kan göra med dessa redskap i stället för att trava stora högar med monolitiska stenar, i dunkla hörn av webben och hoppas att folk dels hittar dem och dels själva förstår vad de kan användas till.

Vilken typ av digitala vetenskapliga utgåvor vill vi egentligen ha? Kanske kan vi bruka kulinariska metaforer, sådana är populära. Det har av editionsfilologerna Odd Einar Haugen och Alois Pichler påpekats att de flesta utgåvor är ett slags **à la carte-menyer**, som låter användaren välja mellan förbestämda rätter i en given meny. Många vill hellre ha utgåvor som ett slags **smörgåsbord**, där användaren kan kombinera ingredienser efter eget tycke o smak och i vilken ordning hon föredrar.

Men vi kan tänka oss fler modeller än så:

Knytkalaset, där användaren bidrar till textpartyt genom att komma med egna ingredienser eller rätter.

Eller **saluhallen**, dit användaren går för att hitta de finaste råvarorna av toppkvalitet för att ta med hem och laga till egna superrätter.

Eller varför inte **köket**, dit användaren kan komma med både ingredienser, recept och idéer och där hon kan hitta spisar, stekpannor, matberedare och andra redskap, och där det kanske rentav finns en trevlig och kunnig köksmästare på plats, villig att dela med sig av sin kunskap, teknik och hemliga tricks?

Oavsett hur festen kommer att se ut är det med nyfikenhet och stor aptit vi nu kommer att kunna sätta oss till bords med Ibsen.